



собівартості. З виданих на облаштування майстерні 5 000 крб., отримали назад 2 587 крб., наявне обладнання оцінювалося трохи більше 1 000 крб., відтак, дефіцит становив 1 400 крб.

Підсумовуючи діяльність міських органів самоврядування у сфері організації громадських робіт, слід відмітити, що функціонували вони за несприятливих умов: велика кількість безробітних та незначна кількість коштів. Уряд Української Держави розробив достатньо широку програму щодо подолання безробіття. Першочерговим її завданням було створення розгалуженої мережі бірж праці, які мали провести облік безробітних, щоб у наступному органи місцевого самоврядування залучали їх до праці за допомогою організації громадських робіт. Проте, нетривале існування держави гетьмана П. Скоропадського, хронічна фінансова криза органів місцевого самоврядування не дозволили втілити в життя заплановані положення.

1. Головка О.М. Харківське міське самоуправління у 1893-1917 рр.: Дис. ... канд. іст. наук. – Х., 1997.
2. Андрусичин Б. Робітнича політика гетьмана Скоропадського в контексті українського консерватизму // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. – К., 2000. – Вип. 4.
3. Гай-Нижник П. Робітничі профспілки, роботодавці і гетьманський уряд: історія трибічного конфлікту і досвід незавершеної розв'язки // Література та культура Полісся. – Вип. 21. – Ніжин, 2002.
4. Гай-Нижник П. Проблема безробіття в Українській Державі 1918 року // Пам'ять століть. – 2003. – № 2.
5. Господаренко О.В. Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України у 1917-1920 рр.: соціально-економічний аспект: Дис. ... канд. іст. наук. – Миколаїв, 2005.
6. Безробіття // Вісті Краєвої Преси. – 1918. – 11 червня.
7. Боротьба з безробіттям // Вісті Краєвої Преси. – 1918. – 5 червня.
8. Перші біржі праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/vin/control/uk/publish/article>.
9. Биржа труда // Возрождение. – 1918. – 27 лютого.
10. Ухвалена Радою Міністрів постанова про організацію громадських робіт і про асигнування 2557535 карбованців на ці роботи // Державний Вістник. – 1918. – 15 серпня.
11. Укрепление Андреевской горы // Новости дня. – 1918. – 10 октября.
12. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 2797. – Оп. 1. – Спр. 171.
13. Доклад городской думы о мерах борьбы с безработицей // Киевские городские известия. – 1918. – 18 апреля.
14. ДАКО. – Ф. 2797. – Оп. 1. – Спр. 166.

П. П. Гай-Нижник

ОСІБНИЙ (ОСОБЛИВИЙ) ВІДДІЛ ВЛАСНОГО ШТАБУ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО: СТРУКТУРА, ШТАТ, ЗАВДАННЯ

Відповідно до Положення “Про Осібний відділ Штабу Гетьмана, компетенцію його посадових осіб і підрозділів”, він мав відстежувати різні погляди та ставлення до гетьмана, розробляти заходи боротьби урядових установ з антидержавною діяльністю політичних партій, організацій та окремих осіб, інформувати про діяльність політичних партій та громадських рухів України, які могли шкідливо вплинути на внутрішню ситуацію в Українській Державі та її міжнародні відносини. Відділ також був зобов'язаний виконувати окремі доручення начальника Штабу гетьмана щодо своєї діяльності [1, 44 – 45]. Таким чином, відділ

фактично виконував роль політичної розвідки та контррозвідки й мав надзвичайні повноваження щодо інших офіційних установ Української Держави.

Пропозицію щодо створення Осібного відділу при Штабі гетьмана подав П. Скоропадському у перші дні після перевороту державний секретар М. Гіжицький. Гетьман одразу обговорив цю справу з головою Ради міністрів і, водночас, міністром внутрішніх справ Ф. Лизогубом. П. Скоропадський власне був переконаний у необхідності створення такої структури при своєму Штабові, тому було вирішено, що “уся агентурна частина буде зосереджуватися у міністерстві внутрішніх справ, проте що при штабі Гетьмана буде вестись особлива агентура у так званому “осібному відділі штаба Гетьмана”, на обов'язки якого буде стежити за усіма особами та партіями, що готують замах на мене [П. Скоропадського. – П. Г.-Н.] і, взагалі, що прагнуть до перевороту” [1, 207].

Державна влада поставилася до організації та налагодження роботи Осібного відділу не зволікаючи, в тому числі й щодо фінансового забезпечення. Вже наприкінці червня 1918 р. на його потреби було виділено 184 тис. крб., з яких на залучення таємної агентури було витрачено 50 тис., для заохочення роботи осібних службовців – 40 тис., на додаткову платню співробітникам за працю у вечірні й нічні години – 30 тис., на непередбачені витрати агентів і наглядачів – 10 тис., на винагороди службовцям відділу – 24 тис., на покриття витрат у зв'язку з дорожньою – 30 тис. [2, 7, 4]. З 1 вересня до 1 грудня 1918 р. на таємні видатки Відділу в розпорядження начальника Штабу гетьмана було виділено 348 тис. 752 крб. [3, 23].

Інтенсивно формувалася й штат відділу. Його начальника призначав і ніс за це персональну відповідальність особисто начальник Штабу гетьмана. В своїх правах очільник цього відділу дорівнювався до командира армійського корпусу і мав чин державного рангового [4, 100]. Усі працівники Осібного відділу (як військові, так і цивільні) вважалися на дійсній військовій службі з відповідними правами та належними пільгами. За посадові ж злочини чи службові провини цивільних службовців відділу підлягали відповідальності на загальних підставах для визначених посадових осіб [1, 45 – 48].

Начальником Осібного відділу було призначено колишнього товариша прокурора окружного суду Д. Бусло, в чесності якого гетьман не мав сумнівів [5, 207]. Він був випускником Імператорського училища правознавства і з 1895 р. працював у системі судового відомства: з 1903 р. – товаришем прокурора окружного суду м. Рига, а з 1906 р. – Петербургського окружного суду. У вересні 1911 р. він був прикріплений до комісії сенатора М. Трусевича, а протягом 1911 – 1917 рр. служив товаришем (заступником) прокурора Одеської судової палати, після чого (у 1918 р.) став начальником Осібного відділу Штабу гетьмана всієї України П. Скоропадського у званні державний ранговий. В грудні 1918 р. був убитий [6].

Осібний (Особливий) відділ розташовувався у київському готелі “Версаль”, приміщення якого були не надто вишукані. Так, наприклад, кабінет начальника відділу Д. Бусло являв собою велику залу, на пролежному від вхідних дверей якої, стояв великий стіл, а сама кімната погано освітлювалася лише однією керосиновою лампою [7, 104]. В Осібному відділі також несли службу помічник начальника відділу, особи для спеціальних доручень, 7 штаб-офіцерів (ад'ютантів), 8 районних офіцерів, а також службовці юридичного та інформаційного відділень, канцелярії та ексектор. Районні офіцери, котрі призначалися до кожної з 8 губерній держави, мали права командирів окремих батальйонів.

Урядовці юридичного відділення займалися перевіркою оперативних матеріалів і після з'ясування



обставин справи через начальника відділу всі листи передавали на розслідування старшому прокурору Апеляційного суду або прокурором Військового чи Морського судів [1, 45 – 48 зв.]. Інформаційне відділення комплектувалося з його начальника, 4 штаб-офіцерів для розробки і класифікації оперативних матеріалів, агентів зовнішнього нагляду (за окремим штатом), спеціального діловода і друкарки та мало дозвіл на роботу з таємними документами.

Зовнішнім наглядом керував призначений завідуючий, якому підлягали агенти Кисва та відряджені у провінцію. Всі агенти поділялися на три розряди (за розміром оплати): вищий (15 осіб за штатом), середній (20 осіб) і молодший (15 осіб). Агентами могли стати лише особи, які залишилися на надстроковій службі, закінчили курси навчальних команд мирного часу і отримали відповідні атестації [1, 46, 47 зв. – 49 зв., 78 – 78 зв.]. При цьому, агенти зовнішнього нагляду поновлювалися у військовому званні надстроковця і зобов'язувалися особисто підпискою прослужити не менше року. Звільнити їх могли лише у дисциплінарному порядку. Агенти та “спостерігачі” Особливого відділу отримували окремі кошти на “секретно-агентурні потреби” [10, 7 – 7 зв.].

Існував також *Загін особливого (особливого) призначення*, який устанавлювався з метою забезпечення порядку в місцях перебування гетьмана. Він підпорядковувався начальникові Штабу гетьмана і прирівнювався до окремого батальйону [1, 39 – 41, 55 – 59; 9]. 19 жовтня 1918 р. начальник Штабу гетьмана виступив перед Радою міністрів з доповіддю про виділення “коштів на утримання членів загону”. Бюджетна комісія повідомила про можливість асигнувати, а уряд ухвалив 55 тис. 771 крб. [10, 21]. А. Денікін вважав, що організація контррозвідки і “загони особливого призначення” в Україні домінували над “багнетами”, тобто над питанням створення армії [11, 146]. Проте, таке твердження було значним перебільшенням. Загалом на жовтень 1918 р. у розпорядженні начальника особистого Штабу гетьмана по факту, а не на папері був лише Осібний вільнонайманий загін із 800 вояків для протидії окремим спробам більшовиків підняти повстання поблизу Києва й ґрунтовно споряджений кулеметами, бліндованими автомобілями та іншими технічними засобами, а також 2 сотні власного конвою гетьмана [12, 100 – 101, 107].

Повноваження Осібного (Особливого) відділу були практично необмеженими. Його службовці навіть складали для гетьмана таємні офіційні довідки про імовірних кандидатів на посади міністрів та їхніх товаришів (заступників) [7, 14]. Класні урядовці за наказом начальника або його помічника мали право робити арешти в порядку, визначеному розпорядженням Міністерства внутрішніх справ від 30 травня 1918 р. Їм також надавалися права військових цензорів. Усі державні і цивільні установи, посадові особи, а також військові частини і військовослужбовці зобов'язувалися надавати допомогу і виконувати вимоги службовців особливого відділу. Урядовці дипломатичних установ також мали сприяти діяльності особливого відділу і беззаперечно приймати пакети для відправки зі своїми кур'єрами, не вдаючись до якихось роз'яснень.

Крім того, їм належало пересилати до особливого відділу газетні статті, які висвітлювали “відношення урядових, суспільних і парламентських кіл до Ясновельможного Пана Гетьмана всієї Української Держави і її Уряду”. Банківські і кредитові установи на вимогу начальника особіного відділу повинні були надавати необхідні йому довідки. Урядовці відділу мали право “відвідувати всі місця замкнення в Україні і робити допити в'язнів, а також викликати для допитів до себе всіх заарештованих,

за ким би такий не рахувався” [8, 48 – 49]. Справи і витрати особливого відділу були державною таємницею. Кошти на утримання Відділу відпускалися за кошторисом Штабу гетьмана з Державної скарбниці наперед кожного місяця до 5 числа. Відділ мав свою гербову печатку і печатку для пакетів. Для майна, яке відбирали при обшуках і конфіскаціях, була спеціальна сургучна печатка. Урядовці відділу, крім наглядових агентів, носили формений одяг, встановлений для Штабу гетьмана. Як і всі військовослужбовці Головної квартири, вони носили мазепинки з гетьманськими кокардами у вигляді тризуба і коротенькі кітелі, підперезані паском чи шовковим поясом. Погони на кітелях були з плетінням і зірками. Форма мала сіро-синій колір. На шароварах у старшин був краповий кант [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що Штаб гетьмана відігравав одну з ключових ролей в державотворчій роботі за часів гетьманування П. Скоропадського і являв свого роду службу безпеки, розвідки, контррозвідки та охорони голови держави водночас. Цілком вірогідно, що через такі широкі (особливо силові) повноваження Гетьманської квартири взагалі і Штабу гетьмана зокрема, П. Скоропадський намагався створити власний уряд і силову структуру, які (в тіснішому полі найближчих і довірених йому особисто осіб) надав би гетьманові можливість діяти більш самостійно в управлінні державою, уникаючи тотального контролю окупаційної німецької влади. Втім, сили Штабу гетьмана не могли замінити армії, а відтак, передбачаючи антигетьманський заколот, об'єктивно не могли протистояти організованому військовим підрозділам опозиції, що під проводом Директорії стали в авангарді протигетьманського виступу, а тим паче хвилі збройного повстання народних отаманських формувань, які восени 1918 р. почали діяти скоординовано й під єдиним воєнно-політичним керівництвом, що засвідчили події жовтня – грудня 1918 р. й, врешті-решт, призвели до повалення Гетьманату П. Скоропадського.

1. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України)*. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1.
2. *ЦДАВО України*. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 4.
3. *ЦДАВО України*. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 92.
4. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 89.
5. *Скоропадський П. Спогади*. – К.: Філадельфія, 1995.
6. *Императорское Училище Правоведения и Правоведы в годы мира, войны и смуты / Сост. Н.Л.Пащенко*. – Мадрид, 1967.
7. *ЦДАВО України*. – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 2.
8. *ЦДАВО України*. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 7.
9. *Державний вістник*. – 1918. – 22 липня.
10. *ЦДАВО України*. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 136.
11. *Деникин А.И. Очерки русской смуты // Вопросы истории*. – 1991. – № 1.
12. *Армія*. – 1918. – 1 грудня.

Т. Ю. Герасимов

ЦУКРОВА СПЕКУЛЯЦІЯ НА ПОДІЛЛІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО (квітень – грудень 1918 р.)

Для України завжди традиційним було питання – чому дорожчає цукор? Тільки протягом 2009 р. його ціна зростає на 84% [1]. Чи не головною причиною дорожнечі цукру є спекуляція. Можливість заробити добрі гроші на перепродажу солодкого продукту у нашій